

„HÁT-TAL, ÉS-SEL, KÖTŐSZÓVAL NEM KEZDÜNK MONDATOT!” VAGY HÁT MÉGIS?

Nyelvi babonák internetes szövegtípusokban

Schirm Anita

schirmanita@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2019.2.93

Absztrakt

A nyelvi babonák régebben főként a stilisztikai és a retorikai hagyományból, az iskolai, tanári közlésekből, a nyelvművelő munkákból és a szépirodalmi alkotásokból származtak. Napjainkban azonban a C generáció tagjai körében a nyelvi babonák kérdésében sokkal meghatározóbb az internet véleményformáló ereje. Az internetes diskurzusok pedig lehetővé teszik a nyelvi babonák fennmaradását, átalakítását és megkérdőjelezését is. A tanulmány azt mutatja be, hogy az internet 5 különböző szövegtípusa, azaz a wiki oldalak, a szórakoztató témájú cikkek, a gyakori kérdések gyűjteménye, a nyelvészeti tanácsadó oldalak és a Twitter bejegyzések milyen információkat közvetítenek a diskurzusjelölőkről, s a különböző szövegtípusok eltérő kommunikációs módja hogyan befolyásolja a legstigmatizáltabb diskurzusjelölőhöz, a *hát*-hoz kapcsolódó nyelvhasználói vélekedéseket.

Kulcsszavak

diskurzusjelölő, nyelvi babona, szövegtípus, attitűd, internet

“DON’T START A SENTENCE WITH »HÁT« OR »ÉS«!” OR SHOULD WE?

Linguistic superstitions in internet based texts

Anita Schirm

Abstract

Linguistic superstitions used to originate primarily from stylistic and rhetorical tradition, teachers’ discourse in the school context, works of language cultivators, and of fiction. Today, among generation C, the internet functions as a much more influential opinion shaping entity. The present paper demonstrates how five different internet based text types – wiki pages, articles in the entertainment genre, FAQ, linguistic advisory pages, and tweets – transmit information about discourse markers, and how the different communication mode of the various text types influences speakers’ beliefs about the most stigmatized discourse marker, „*hát*”.

Keywords

discourse markers, linguistic superstitions, text types, attitude, internet

„HÁT-TAL, ÉS-SEL, KÖTŐSZÓVAL NEM KEZDÜNK MONDATOT!” VAGY HÁT MÉGIS?

A diskurzusjelölőkhöz kötődő nyelvi babonák az internetes szövegtípusokban¹

Schirm Anita

Bevezetés

Minden tudományterületen a tudománykommunikáció nagy kihívása a gyorsan terjedő tudománytalan nézetek elleni küzdelem (Kutrovácz–Láng–Zemplén 2008). A nyelvtudományban e nézetek egy része úgynevezett nyelvi babona, azaz olyan, a nyelvre vonatkozó megalapozatlan tévhit, amely annak ellenére a köztudatban van és terjed, hogy bármilyen valós alapja lenne. Ilyen nyelvi babona például a „Hát-tal / és-sel / kötőszóval nem kezdünk mondatot!” tiltás. A nyelvi babonáknak régebben 4 fő forrásuk volt: egyfelől a stilisztikai és a retorikai hagyományból eredtek, másfelől az iskolai, tanári közlésekből és a tankönyvekből származtak, harmadrészt a nyelvművelés terjesztette őket, végül pedig az írók, költők szépirodalmi alkotásai is gyakran tartalmaztak a nyelvre vonatkozó hiedelmeket. Manapság e négy forrás hatása már eltölpül az internet véleménybefolyásoló szerepe mellett. A nyelvhasználók, főként a C (= content 'tartalom') generáció tagjai ugyanis idejük nagy részét a digitális térben töltik (Veszelszki 2017: 14), s online cikkekből, blogposztokból, Twitter bejegyzésekből, Facebook kommentekből és YouTube videókból (is) tájékozódnak. Az internetes felületek pedig nem csupán a nyelvi babonák fennmaradását és továbbhagyományozódását teszik lehetővé, hanem azok formálódását, illetve megkérdőjelezését is (Domonkosi 2007: 149–152).

A tanulmányban azt mutatom be, hogy az internet különböző szövegtípusai milyen lehetőséget adnak a nyelvhasználóknak arra, hogy információhoz jussanak bizonyos nyelvi jelenségekről, illetve hogy kifejtsék az ezekről a formákról való véleményüket. A vizsgálatot a diskurzusjelölőkre, azon belül is a *hát*-ra és a hozzá kapcsolódó nyelvi babonára korlátoztam. Azért ezt a szóosztályt választottam, mivel a diskurzusjelölők erőteljesen stigmatizáltak, közülük pedig a legmegbélyegzettebb elem éppen a *hát*. A *hát*-hoz kötődő laikus vélekedés („*hát*-tal nem kezdünk mondatot!”) pedig már több mint másfél évszázada tartja magát a közgondolkodásban (Schirm 2011: 87). Éppen ezért voltam kíváncsi arra, hogy az internet véleménynyilvánító és véleményformáló szerepe, valamint az egyes szövegtípusok kommu-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

nikációs jellegzetességei megváltoztatják-e ezt a vélekedést, s ha igen, akkor hogyan. A kutatás során ötféle szövegtípust vizsgáltam: a wiki oldalakat, a szórakoztató témájú internetes cikkeket, a gyakori kérdések gyűjteményét, a nyelvészeti tanácsadó oldalak kérdéseit és a Twitter bejegyzéseit². Szakcikkeket és tudományos ismeretterjesztő írásokat szándékosan nem válogattam be a korpuszba. A vizsgálat előtt úgy véltem, hogy a különböző szövegtípusok eltérő diskurzusmódjai hatással lesznek a közvetített információ tartalmára, valamint a nyelvhasználóknak a diskurzusjelölőkkel kapcsolatos metapragmatikai tudatosságának a kifejeződésére.

A diskurzusjelölők stigmatizáltságának eredete

A diskurzusjelölők, azaz a *hát, ugye, deviszont, tulajdonképpen* szavak és társaik diskurzuszegmenseket kötnek össze és pragmatikai viszonyokat jelölnek. E kifejezések általában nincsenek hatással a megnyilatkozás igazságfeltételeire, nem befolyásolják annak a pozicionális tartalmát (Jucker 1993), azonban emocionális, fatikus, interperszonális, autotelikus és manipulatív funkciójuk is lehet. A diskurzusjelölők nem fogalmi, hanem műveleti jelentéssel rendelkeznek, így értelmezésükhöz, a szerepük és a stílusértékük megállapításához mindig szükség van a kontextus ismeretére. Ugyanaz a diskurzusjelölő ugyanis eltérő szövegtípusokban és beszédhelyzetekben mást és mást jelölhet. A *hát* például kifejezheti a beszélő bizonytalanságát, jelölhet beszédtervezési folyamatot (pl. gondolkodást vagy hezitálást), jelezheti a mondanivaló továbbvitelét, állhat következtető kötőszói szerepben, funkcionálhat általános válaszelölő szóként, de önjavításra, újrafogalmazás-jelölőként is használható. Továbbá evidencialitást is képes kifejezni, lehet a magyarázkodás eszköze, valamint felfokozott érzelmi állapotot (pl. felindultságot, méltatlankodást, csodálkozást) is jelölhet, és udvariassági elemként is állhat (Schirm 2011: 28–45). A diskurzusjelölők a beszélt nyelvi szövegekben gyakrabban és többféle funkcióban jelennek meg, mint az írott szövegekben, ám a szövegtípusok jellemzői nagymértékben befolyásolják a bennük megjelenő diskurzusjelölők fajtáit, arányait és szerepköreit (Schirm 2017).

A diskurzusjelölők szóosztályát a nyelvészet különböző területein eltérően ítélik meg: a nyelvművelésben (pl. Balázs 2001) általában töltelékszavaknak, jelentés nélküli, kerülendő elemeknek tartják a többségüket, ám bizonyos használati körüket (pl. a kapcsolattartó szerepüket vagy a beszélő állásfoglalásának jelzését) engedélyezik. A stilisztikai munkák egy része (pl. Szikszainé Nagy 2007) szintén hibaként, mégpedig stílushibaként említi őket, ám a leírások arra is kitérnek, hogy szépirodalmi szövegekben a hétköznapi beszédet imitáló hatásuk is lehet. Az interakcionális stilisztika (pl. Boronkai 2012) és a szociolingvisztika társas konstruktivista irányzata (pl. Bartha–Hámori 2010) az elmarasztalás helyett már a kérdéses szavak kommunikációs stratégiáival foglalkozik. A spontán beszéd kutatói (pl. Gósy–Horváth 2009) a szóosztály tagjainak egy részét a megakadásjelenségek közé sorolják, s a beszéd tervezésében betöltött szerepüket emelik ki. A diskurzuselemzéssel foglalkozók (pl. Furkó 2013) pedig a diskurzusjelölők által kifejezett pragmatikai viszonyokat tárják föl. E sokféle megközelítési mód közül azonban a laikus nyelvhasználóhoz csak a nyelvművelő nézetek jutnak el, azok is sarkítva és leegyszerűsítve. Pedig már a klasszikus nyelvművelő munkákban is megjelenik a diskurzusjelölők differenciált kezelése. Már ezek az írások is rámutatnak arra, hogy a kérdéses szavak megítélésénél az elem funkcióját is figyelembe kell venni. Ezt bizonyítja, hogy a *Nyelvművelő kézikönyvben* (Grétsy–Kovalovszky 1985: II/ 369) a „kötőszóval nem kezdünk mondatot” intelem a nyelvművelő babonák közt olvasható, s a szócikket író

² A tanulmányban bemutatandó internetes példákat 2018 nyarán gyűjtöttem, az utolsó letöltés dátuma mindnél 2018. augusztus 31-e.

Lőrincze Lajos is kitér arra, hogy ez a tiltás csupán a minden előzmény nélküli mondatkezdésre vonatkozik. Ám ha a szövegkörnyezetből kikövetkeztethető az előzmény, vagy ha a beszélő és a hallgató is tisztában van a korábban elhangzottakkal, akkor a kézikönyv szerint is természetes a kötőszóval való mondatindítás. Hasonlóan vélekedik a *Nyelvművelő kézisztár* (Grétsy–Kemény 1996: 420) is, amikor a nyelvhelyességi babonák közt megjegyzi, hogy „ha van rá stílárius v. szövegtani okunk, igenis kezdetünk mondatot kötőszóval”. A beszéd-tölteleknek titulált szavak nem minden használatát ítéli el a kézisztár, hanem elismeri, hogy az „efféle nyelvi elemek persze kifejezhetnek állásfoglalást, értékelést, nyomatékot, ill. lehet fatikus (kapcsolattartó, a közlési csatorna működőképességét ellenőrző) szerepük is. Ha azonban minden ok nélkül, pusztán megszokásból v. időnyerés végett alkalmazzuk őket, fölösleges sallangokká válnak” (uo. 64). A beszélők véleményét, állásfoglalását, pillanatnyi megakadását és elbizonytalanodását kifejező beszéd-tölteleket tehát a nyelvművelő szakirodalom is „megértően fogadja” (Grétsy 2008).

A nyelvművelő szakirodalomban is jelen lévő differenciált megközelítés és a funkcionális pragmatikai szemléletmód azonban nem érezteti a hatását a közgondolkodásban, a nyelvhasználókhoz – részben az iskolai oktatás tartalmi és a nyelvtankönyvek anyagai miatt (Szabó 2008, Schirm 2016) – csak a diskurzusjelölők erőteljes stigmatizációja jut el. A megbélyegzés nem a diskurzusjelölők egészét érinti, hanem csupán egy-két elemre terjed ki. Különösen a szóbeliségre jellemző elemeket, például a *hát*-ot és a *deviszont*-ot ítélik el, az írásban és a beszédben egyaránt megjelenő, gyakran használt jelölőket (pl. a *mellesleg*, *tényleg* szavakat) azonban nem kárhoztatják. Az eltérő kezelési módot egyrészt az okozza, hogy a beszédhez és az íráshoz más nyelvi eszményt társítanak: az írást nagyobb presztízsnak, formális stílusnak és kötöttebb normájúnak tartják (Lanstyák 2009), s így a beszédben természetesnek számító, „töltelekszerű” elemeket az írott kommunikációban már elmarasztalják. Az internetes kommunikáció szövegeinek egy része (pl. a fórumhozzászólások és a Twitter bejegyzések) azonban az írott beszélt nyelvhez tartoznak, így érdemes megvizsgálni, hogy a nyelvhasználók hogyan vélekednek a tipikusan beszélt nyelvi, írásban stigmatizált diskurzusjelölőkről az átmeneti szövegtípusokban.

A diskurzusjelölők megítélése attól is függ, hogy mi a leggyakoribb használati köre az adott elemnek. A *hát*-ot igen sokszor használják lexikális keresésre, illetve bizonytalanság kifejezésére, s ez a két használati kör hozzátapadt a szó jelentéséhez, s felerősítette a rá irányuló stigmatizációt. A diskurzusjelölőket gyakran valamilyen nyelvi ideológiát követve ítélik el a nyelvhasználók (Lanstyák 2011: 46–57). A *hát*-tal való mondatkezdés kategorikus tiltása a nyelvi defektivizmus (= az a meggyőződés, hogy a nyelvben vannak romlott nyelvi formák) megtestesítője, hiszen a beszédhelyzettől függetlenül minősíti helytelennek a szót. A diskurzusjelölők tiltásában felfedezhető továbbá a nyelvi mentalizmus (= az a meggyőződés, hogy a helytelennek tartott nyelvi alakok használata az alacsonyabb intelligencia jele) és a doktizmus (= az a meggyőződés, hogy a helytelennek tartott nyelvi alakok használata műveletlenségre és iskolázatlanságra vall) szemléletmódja is. E két ideológia alapján azt feltételezik, hogy kapcsolat van a kérdéses szavak használata, illetve az azokat kimondó személy intelligenciája és iskolázottsága közt, tehát azt hiszik, hogy aki *hát*-ozik, az alacsonyabb értelmi képességű és / vagy műveletlen. Továbbá a nyelvi elegantizmus (= az a meggyőződés, hogy a választékos stílusú közlések értékesebbek, helyesebbek), a perfekcionizmus (= az a meggyőződés, hogy az igényes közlések nagyobb értékkel bírnak), a korrekcionizmus (= az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályoknak megfelelő közlések eredendően jobbak) és a standardizmus (= az a meggyőződés, amely szerint a standard nyelvváltozat magasabb rendű a többi nyelvváltozatnál) ideológiái azt sugallják a laikusoknak, hogy minden helyzetben a választékos, igényes megfogalmazásra, a nyelvhelyességi szabályok követésére, valamint a standard nyelvváltozat használatára kell törekedni. A továbbiakban nézzük, hogy mi jelenik meg ezek közül a vélekedések közül az interneten.

A diskurzusjelölők megjelenítése az internet szövegtípusaiban

Az internet nyílt tartalmú szövegei közül a legismertebb és legtöbbek által használt szövegtípus a szabad enciklopédia, a Wikipédia³. Ezt az online ismerettárat a felhasználók nem csupán olvashatják, hanem maguk is szerkeszthetik, módosíthatják. Az interaktivitásnak köszönhetően a Wikipédián hatalmas kollektív tudásanyag halmozódott föl. Az enciklopédiában azonban egyelőre nem található olyan lap, amely a diskurzusjelölőkkel vagy a töltelékszavakkal foglalkozna. *Nyelvi babona* szócikk ugyan létezik⁴, ám rendkívül rövid, és nincs benne megemlítve a *hát*-tal való mondatkezdés tiltása. A töltelékszavakat a Wikipédia oldalai közül csupán a *Megakadásjelenségek* szócikk⁵ említi. Ez a lap a megakadásjelenségeket nem stigmatizálja, hanem a „spontán beszéd alapvető összetevői”-ként határozza meg. *Az izé, hát, szóval* töltelékszavakat pedig a bizonytalanságból adódó megakadásjelenségek közé sorolja.

A wiki oldalak egy másik típusa a Wikihírek, amely egy szabadon szerkeszthető hírforrás. Ezen a felületen található ugyan egy *Kerüld a töltelékszavakat!* oldal⁶, ez azonban az angol Wikinews *Avoid weasel words* lapnak⁷ a tükörfordítása. A példából (*vélhetően, állítólag, kutatók szerint*) viszont hamar kiderül, hogy félrefordítás történt, a leírás ugyanis valójában nem a beszéd-töltelékekről, hanem a pontosan meg nem nevezett forrásokról szól, a magyar változatban az eredeti *weasel word* terminust fordították *töltelékszó*-ként. Így a lap tartalma ugyan nem, ám a címe továbbhagyományozza a nyelvi babonát. A wiki oldalakról tehát a fentebbi, *Kerüld a töltelékszavakat!* című, de más tartalmú lapon kívül egyelőre sem a diskurzusjelölőkről, sem a hozzájuk kapcsolódó használati szabályokról, illetve nyelvi babonákról nem jutnak információhoz az internetezők.

Következő szövegtípusként nézzük a szórakoztató témájú internetes cikkeket. Ezekben kétféle nyelvi attitűd jelenik meg: az egyik a töltelékszavakhoz kapcsolódó nyelvi babona maradéktalan elfogadása és további terjesztése, a másik pedig a kételkedő, kissé ironikus attitűd. A nem nyelvészeti cikkekben a nyelvi babona teljes elutasítása vagy cáfolata nem jelenik meg. Ennek az lehet az oka, hogy a szórakoztató, bulvárírások témája soha nem kizárólag a beszéd-töltelékek használata, tehát az írások nem tudományos ismeretterjesztő céllal készültek, így a töltelékszavakat is csupán hozzákötik más, nem nyelvi jelenségekhez. Emiatt ezek a cikkek annál figyelemfelkeltőbbek, minél távolabbi területeket kapcsolnak össze, és minél inkább az érzelmekre próbálnak hatni. Az Eduline például az *Öt dolog, ami szigorúan tilos az első munkahelyen: tippek nőknek* című cikkében⁸ a következőket írja: „Tisztán és tömören beszélj. Ne hümmögj, ne vidd föl a hangod a mondat végén, tilos az olyan irtózatos töltelékszavak, mint az izé és a hogyishívják használata.” Itt tehát már irtózatos töltelékszavakról esik szó, de hogy miért is kell tőlük irtózni, az nem derül ki a cikkből. A Life.hu pedig a *20 randigyilkos szokás, amivel azonnal leleplezed magad* című írásában⁹ a szipogás, szuszogás, szürcsölés, fej- és fülvakargatás, csücsörítés, hunyorítás mellett a töltelékszavak túlzott használatától is óva inti a randevúzókat. A bulvárszerű internetes cikkek másik részében nem el-

³ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kezdőlap>

⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Nyelvi_babona

⁵ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Megakadásjelenségek>

⁶ https://hu.wikinews.org/wiki/Wiki%C3%ADrek:Ker%C3%ADld_a_t%C3%ADltel%C3%ADkszavakat!

⁷ https://en.wikinews.org/wiki/Wikinews:Avoid_weasel_words

⁸ http://eduline.hu/felnottkepzes/2014/6/3/ot_dolog_amit_a_friss_diplomas_nok_elrontha_XWV802

⁹ <http://www.life.hu/intim/20120228-20-randigyilkos-rossz-szokas-amik-leleplezik-a-szemelyisged.html>

ítélik, hanem éppen ellenkezőleg, az érdekesség szintjén mutatják be a nyelvi babonát és az annak ellentmondó nyelvhasználati adatokat, ám magyarázatot nem fűznek a jelenséghez. Az [evamagazin.hu](http://www.evamagazin.hu) két írásában is ezt a stratégiát alkalmazza: a *10 tény, ami annál meglepőbb lesz, minél tovább gondolkodsz rajta*¹⁰, illetve a *20 emlékeztető, ha rossz napod van*¹¹ cikkekben is mintegy szenzációként van találva, hogy „A »Hát-tal nem kezdünk mondatot!« egy háttal kezdődő mondat”. A nem tudományos internetes portálok írásaiban tehát mind a diskurzusjelölők, mind pedig a hozzájuk kötődő nyelvi babona csupán egy eszköz arra, hogy minél érdekesebbek és figyelemfelkeltőbbek legyenek a cikkek, vagyis a diskurzusjelölőkhöz kötődő megjegyzések is a bulvárhatás szolgálatában állnak.

A könnyed témájú internetes cikkektől eltérő kommunikációs szituációt képviselnek a kérdés-válasz szerkezetű tanácsadó oldalak, ezekhez ugyanis azért fordulnak a felhasználók, mert bizonytalanok valamilyen jelenséget illetően. A tanácsadó oldalak között azonban különbség van a tekintetben, hogy laikusok vagy szakemberek válaszolnak-e a feltett kérdésekre. A nem szakértői kérdés-válasz oldalak tipikus példája a 2006 októbere óta működő [gyakorikerdesek.hu](http://www.gyakorikerdesek.hu) portál. Ezen a weboldalon a hétköznapi tudás jelenítődik meg, az emberek ugyanis a saját vélekedéseiket osztják meg válaszként, s az egyéni tapasztalatok összegződve egyfajta közösségi tudást reprezentálnak. Az oldalon számos kérdés foglalkozik a kérdezők által töltelékszavaknak nevezett diskurzusjelölőkkel és a használatukhoz kapcsolódó nyelvi babonával. Például: „*Hát*”-tal miért nem kezdünk mondatot?¹²; *Miért nem kezdhetünk háttal, és de-vel mondatot?*¹³; *Háttal (!) nem kezdünk mondatot?*¹⁴. A topikok mutatják, hogy a nyelvhasználók bizonytalanok a kérdéses szavak használatát illetően. Ismerik a rájuk vonatkozó tiltó szabályt, de magyarázatot és megerősítést szeretnének a közösségtől kapni. A válaszok közt kétféle beszélői viszonyulás jelenik meg: a nyelvi babonával való egyetértés (pl. *mert bunkóság; mert bizonytalanságot sugall; eléggé csúnya; olyan slampos*), amelynél a nyelvi mentalizmus, doktizmus és elegantizmus ideológiái figyelhetők meg, továbbá az elutasítás (pl. *hát ez nem igaz; hát persze, hogy kezdhetünk; nyelvünk babonái közé tartoznak ezek; ezek ilyen hülye szabályok*), s az indoklások a fórumozók nyelvszemléletét és nyelvi tudatosságának a szintjét mutatják. A [gyakorikerdesek.hu](http://www.gyakorikerdesek.hu)-n a hozzászólás szövegtípusa lehetővé teszi a vélekedések hosszabb kifejtését, a más fórumozókkal való egyetértést és vitatkozást is. Az elfogadó vagy a kételkedő attitűd mellett a „*Hát-tal nem kezdünk mondatot!*” babona gyakran metanyelvi megjegyzésként épül be a hozzászólásokba (Domonkosi 2007: 151), és stíluseszközzé, szövegszervező elemmé válik, valamint nyelvjátékot is létrehoz (pl. *Hassal igen; Én háttal nem szoktam gépelni, mert nem látom a betűket, a magam részéről.:*). Ez a játékosság a fórumhozzászólás kommunikációs helyzetéből is adódik, hiszen ez a közeg kedvez a vicces, kreatív és meghökkentő formáknak.

Más a helyzet a nyelvészeti tanácsadó oldalakon. A legtöbb nyelvhelyességi kérdés a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodához érkezik az [e-nyelv.hu](http://www.e-nyelv.hu) nyelvi tanácsadás felületén¹⁵ keresztül. A kérdések közt vannak a diskurzusjelölőkhöz és a nyelvi babonákhoz kapcsolódók is, s a nyelvhasználók bizonytalansága a vizsgált jelenségeket illetően itt is megfigyelhető.

¹⁰ http://www.evamagazin.hu/41452_meglepo_tenyekhtml

¹¹ http://www.evamagazin.hu/45590_rossz_napod_van_emlekeztetohtml

¹² https://www.gyakorikerdesek.hu/kozoktatas-tanfolyamok_hazifeladat-kerdesek_1077487-hat-tal-miert-nem-kezdunk-mondatot

¹³ https://www.gyakorikerdesek.hu/tudomanyok_helyesiras_1513131-miert-nem-kezdhetunk-hattal-es-de-vel-mondatot_oldal-1

¹⁴ https://www.gyakorikerdesek.hu/egyeb-kerdesek_humor_3086643-hattal-nem-kezdunk-mondatot

¹⁵ <http://www.e-nyelv.hu/nyelvi-tanacsadas/>

Például: *Mikor kerülendő háttal kezdeni egy mondatot?*¹⁶; *Mi az igazság azzal kapcsolatban, hogy lehet-e mondatot kezdeni a 'hát' szóval?*¹⁷ A szakértői válaszok a kérdésben a nyelv-művelés álláspontját közvetítik: tartalmi funkcióval nem rendelkező, de kommunikációs szereppel bíró elemként írják le a *hát*-ot, s az egyes használati köröket példákkal is szemléltetik. A válaszok általában valamilyen szótárra vagy kézikönyvre is hivatkoznak, s a szakkönyvek említése a referencián túl a nyelvi tanács hitelességét is erősíti.

A nyelvhasználók metapragmatikai tudatossága és a nyelvi babona továbbhagyományozódása a vizsgált szövegtípusok közül leginkább a Twitter bejegyzéseiben figyelhető meg. A Twitter¹⁸ egy közösségi információközlő- és mikroblog-szolgáltatás, amely eleinte maximum 140, 2017 novemberétől viszont már 280 karakterben teszi lehetővé a felhasználóknak, hogy rövid bejegyzéseket vagy egymásnak szóló üzeneteket írjanak¹⁹. A Twitter szövegeinek, az ún. tweeteknek a nyelvi jellegzetességeit nagymértékben befolyásolja a karakterkorlát, emiatt sok rövidítés, egybeírás, emotikon és írásjelhalmozás található bennük (Schirm 2012: 245). A 140, illetve 280 karakterre redukálódott kommunikációban az üzenetek lényegi része mellett igen gyakran megjelennek a diskurzusjelölőkre vonatkozó reflexiók is a tweetekben, ami azt mutatja, hogy a nyelvhasználók szükségét érzik, hogy a rendelkezésükre álló csekély számú karakterben a választott nyelvi forma miatt is magyarázkodjanak. Például: *hát, (hát-tal nem kezdünk mondatot) de hát ez nem az én napom volt, úgy látszik...*²⁰; *Hát igen...jó, tudom, igazad van HÁT-tal nem kezdünk mondatot...:D*²¹; *Hát – hát-tal nem kezdünk mondatot, tudom – a neved az nagyon bejövős :D*²². E reflexiók a nyelvi babona cáfolatát adják, s megfigyelhető, hogy mentegetőznek bennük a twitterezők a *hát* használata miatt. Ez a viselkedésmód a szövegtípus kommunikációs helyzetéből (is) adódik. A digilektus platformjai közül az írott beszélt nyelvi formákat tekintve a Twitter az egyik legszemélyesebb és legintimebb, ám mégis nyilvános kommunikációs színtér. A maximum 140, illetve 280 karakterből álló üzenetektől a tweeteket olvasók az általuk vallott nyelvi ideológiáktól függően sokféle következtetést vonhatnak. A twitterezők a nyelvhasználati formák miatti magyarázkodással a saját felépített énképüket, goffmani terminussal (Goffman 1967/2008: 11) élve az arcukat próbálják meg megóvni, a magyarázattal ugyanis azt közvetítik a külvilág felé, hogy ők tisztában vannak a nyelvhelyességi szabályokkal. A másik jellegzetes nyelvhasználói attitűd a Twitteren a diskurzusjelölőkhöz kapcsolódó nyelvi babona kifigurázása, nyelvjátékká való alakítása. Például: *Hát..... "Hát-tal nem kezdünk mondatot" Hát.... ettől a pályától tényleg felmegy az adrenalin. Kemény!*²³; *háát... nem. háttal nem kezdünk mondatot, edzést igen jóéjt! :)*²⁴ Mindkétféle nyelvi viszonyulás (a magyarázkodás, illetve a nyelvjáték) is azt eredményezi, hogy a nyelvi tévhitek egyrészt megkérdőjeleződnek, másrészt azonban a gyakori említés által, még ha az cáfolat formájában történik is, mégis továbbélnek (Domonkosi 2007: 152).

¹⁶ <http://www.e-nyelv.hu/2012-06-12/hat/>

¹⁷ <http://www.e-nyelv.hu/2012-12-02/hat-2/>

¹⁸ <http://twitter.com>

¹⁹ A Twitter-fiókok tartalma a beállításától függően kétféle lehet: nyilvános, azaz bárki számára olvasható, illetve nem publikus, azaz csak az engedélyezett felhasználók számára látható. A cikkben idézett példák mind nyilvános profilokból származnak.

²⁰ <https://twitter.com/ancsa89/status/82175238565134336>

²¹ <https://twitter.com/bogdanocsi27/status/929338667029626880>

²² <https://twitter.com/ParaMontie/status/544264751308881920>

²³ <https://twitter.com/janos1952/status/962698994949406720>

²⁴ <https://twitter.com/botiska1904/status/174647986683514880>

Összegzés

A vizsgálat azt mutatta, hogy a diskurzusjelölökhöz kapcsolódó tudományos nézetek sarkítva és túlzottan leegyszerűsítve jelennek meg az interneten. Az egyes szövegtípusokban a szöveg alkotójának a célja és az általa vallott nyelvi ideológia, valamint a szövegtípus jellegzetessége befolyásolja, hogyan jelenítődik meg a vizsgált funkcionális szóosztály. A wiki jellegű oldalakon egyelőre még nem található a diskurzusjelölökhöz kapcsolódó szócikk. A nem szakmai, szórakoztató portálok bulvárjellegű írásaiban már témaként is felbukkannak a diskurzusjelölők, s hozzájuk kötődően kétféle viszonyulás figyelhető meg: egyfelől a „hát-tal nem kezdünk mondatot!” babona elfogadása és terjesztése, másfelől viszont a kételkedés és az ironizálás. A nyelvi babona említése azonban a bulvárírásokban nem tudományos ismeretterjesztő célt szolgál, hanem a nagyobb olvasottság elérésére irányuló manipulatív eszköz. A gyakori kérdések gyűjteménye azt mutatja, hogy a nyelvhasználók ismervén a nyelvi babonát, bizonytalanok a kérdéses szavak használatát illetően, s az egyéni tapasztalatokból felépülő közösségi tudásra kíváncsiak. A fórumhozzászólásokból sokféle nyelvszemlélet és nyelvi tudatossági szint rajzolódik ki. A nyelvészeti tanácsadó oldalakon a nyelvművelés ideológiáját követve a diskurzusjelölőket tartalmi funkció híján lévő, kommunikációs szereppel rendelkező elemekként mutatják be, elutasítván a rájuk irányuló stigmatizációt. A Twitter bejegyzéseiben pedig a nyelvhasználók metanyelvi reflexiói révén a gyakori emlegetés által a nyelvi babona továbbhagyományozódása figyelhető meg.

IRODALOM

- Balázs Géza (2001) *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Budapest, Corvina.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes (2010) Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban, Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr*, 134/3. 298–321.
- Boronkai Dóra (2012) Stílus és interakció. Társalgási szövegek interakcionális stilisztikai vizsgálata. *Anyanyelv-pedagógia*, 5/4.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=417>
- Domonkosi Ágnes (2007) Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (2007szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely – Budapest, Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó. 141–153.
- Furkó Bálint Péter (2013) A diskurzusjelölők alaptermészete a pragmatikai szemlélet tükrében. *Magyar Nyelv*, 109/2. 157–162.
- Goffman, Erving (1967/2008): A homlokzatról, A rituális elemek analízise a társas interakcióban. In: Síklaki István (2008szerk.) *Szóbeli befolyásolás II. Nyelv és szituáció*. Budapest, Typotex. 11–36.
- Gósy Mária – Horváth Viktória (2009) Hogyan tükrözi a kiejtés a nyelvi funkció változását? In: Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (2009szerk.) *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 37–45.
- Grétsy László (2008) Beszéd-töltelékek. *Szabad Föld Online*, 2008. november 20.
http://www.szabadjfold.hu/szabad_fold_hetilap/kultura/beszedtoltelekek
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós (1983–1985szerk.) *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Grétsy László – Kemény Gábor (1996szerk.) *Nyelvművelő kézisztár*. Budapest, Auktor Könyvkiadó.
- Jucker, Andreas H. (1993) The discourse marker *well*: A relevance-theoretical account. *Journal of Pragmatics*, 19/5. 435–452. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(93\)90004-9](https://doi.org/10.1016/0378-2166(93)90004-9)
- Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor (2008) *A tudomány határai*. Budapest, Typotex.
- Lanstyák István (2009) *A magyar beszélt nyelv sajátosságai, Charakteristiky mad'arského hovoreného jazyka*. Pozsony – Bratislava, STIMUL.
- Lanstyák István (2011) A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. In: Misad Katalin – Csehy Zoltán (2011szerk.) *Nova Posoniensia*. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület – Kalligram Kiadó. 13–57.
- Schirm Anita (2011) *A diskurzuszjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori disszertáció. Szeged. <https://doi.org/10.14232/phd.759>
- Schirm Anita (2012) A Twitter szövegei a diskurzuselemzés szemszögéből. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (2012szerk.) *Nyelv és kultúra, Kulturális nyelvészet*. Budapest, Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU – Palimpszeszt. 245–250.
- Schirm Anita (2016) A diskurzuszjelölők megközelítése a nyelvtankönyvekben. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Linguistica Hungarica*. 43. 108–121.
- Schirm Anita (2017) A diskurzuszjelölők és a szövegtípusok viszonyáról. *Magyar Nyelv*, 113/3. 330–341. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.3.330>
- Szabó Tamás Péter (2008) Diakronia a nyelvhelyességi szabályok közvetítésében. In: Büky László – Forgács Tamás – Sinkovics Balázs (2008szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 215–226.
- Sziksainé Nagy Irma (2007) *Magyar stilisztika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Veszelszki Ágnes (2017) *Netnyelvészet, Bevezetés az internet nyelvhasználatába*. Budapest, L'Harmattan.